

Лекція

Психологічні особливості педагогічного спілкування та співробітництва в ЗДО та в початковій школі

Підготувала: викладач
Верховська О.А.

План

1. Психологічна характеристика педагогічного співробітництва та спілкування.
2. Основні стилі педагогічного спілкування. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у дошкільному закладі. Встановлення психологічного контакту між учасниками педагогічного процесу.
3. Сміслові бар'єри у педагогічному спілкуванні та способи їх подолання. Ускладнення у педагогічному спілкуванні.
4. Особливості конфліктів між учасниками педагогічного процесу у дошкільному закладі. Роль зворотного зв'язку в спілкуванні.
5. Шляхи оптимізації педагогічного спілкування та взаємодії.

Література:

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К.: Просвіта, 2008. – 400с.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія: [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Власова О.І. – К: «Либідь», 2005. – 400 с.
3. Педагогічна психологія: навч. посібник для педінститутів / [за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенко]. - К. : Вища шк., 1991. - 184 с.
4. Педагогічна психологія: навчальний посібник / [Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В.]. – К: Центр учбової літератури, 2012. – 168с.
5. Щотка О. П., Бойправ М. Д., Пісоцький В. П., Пісоцький О. П. Педагогічна психологія: Практикум: Навчально-методичний посібник / За ред. О. П. Щотки. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2009. – 225с.

- **Ключові слова:** спілкування, педагогічне спілкування, взаємодія, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, психологічний контакт, емпатія, соціальна перцепція, смисловий бар'єр, стиль педагогічного спілкування.

Домашнє завдання:

- - опрацювати лекцію;
- - скласти психологічний словник з ключових слів теми;
- - завдання для самостійного опрацювання:
 - 1. Опрацюйте психологічну літературу з проблем соціальної перцепції з метою ознайомлення з основними її механізмами (емпатія, егоцентризм, ідентифікація, стереотипізація, рефлексія, каузальна атрибуція).
 - 2. Перегляньте психологічну літературу щодо причин, особливостей перебігу, видів та способів запобігання і подолання конфліктів між учасниками педагогічного процесу в ЗДО та в початковій школі.
- - підготуватися до практичного заняття (див. Інструкція до практичного заняття «Психологічні особливості педагогічного спілкування та співробітництва в ЗДО та в початковій школі»).

Питання та завдання для самоконтролю:

- 1. Які основні функції виконує педагогічне спілкування в ЗДО та в початковій школі?
- 2. Як впливає педагогічне спілкування на педагогічну діяльність?
- 3. Які характеристики містить в собі найбільш ефективний стиль педагогічного спілкування?
- 4. У чому полягає сутність суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогом і дитиною в закладі освіти?
- 5. Які структурні компоненти спілкування виокремила М. І. Лісіна?
- 6. Що є внутрішнім механізмом встановлення психологічного контакту між співрозмовниками?
- 7. Які труднощі можуть виникати при спілкуванні педагога з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку?

1. Психологічна характеристика педагогічного співробітництва та спілкування.

- У психології **спілкування** розглядають **як процес**, що реалізує всю повноту стосунків людини, суспільних і міжособистісних. Водночас спілкування не слід ототожнювати з міжособистісними стосунками. Спілкування може реалізовуватися в зовсім різних ситуаціях міжособистісних стосунків.
- **Соціальний смисл спілкування** полягає в тому, що воно виступає засобом передачі форм культури і суспільного досвіду. Зважаючи на це, навчально-виховний процес немислимий без спілкування всіх його учасників.
- **Педагогічне спілкування** — це професійне спілкування педагога з дітьми у процесі їх навчання та виховання, яке має певні педагогічні функції та спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію діяльності та стосунків між педагогом та дітьми.

- Як і будь-яке спілкування **педагогічне спілкування** містить в собі *комунікацію* (обмін інформацією між учасниками), *інтерацію* (організацію взаємодії) і *перцепцію* (сприйняття учасниками спілкування один одного і встановлення взаєморозуміння) і виконує певні функції.

- **В ЗДО та в початковій школі педагогічне спілкування виконує такі основні функції:**
- **інформативну** (пояснення дітям предметів і явищ навколишнього світу);
- **емотивну** (вираження емоційного ставлення до дітей);
- **фасилітативну** (сприяння самовиявленню дітей, розкриттю їхніх позитивних можливостей);
- **регулятивну** (спонукання дітей до дій, контроль за їх діяльністю) тощо.

Функції спілкування завжди визначаються метою педагогічної діяльності і рівнем, на якому здійснюється спілкування (рольове, ділове або особистісне).

До структурних компонентів спілкування (за М. І. Лісіною) належать:

- *предмет спілкування* (зміст спілкування);
- *потреба у спілкуванні* (полягає у прагненні людини до пізнання і оцінки інших людей, а через них і з їх допомогою — до самопізнання і самооцінки);
- *комунікативні мотиви* (те, заради чого здійснюється спілкування);
- *комунікативна дія* (одиниця комунікативної діяльності, цілісний акт, адресований іншій людині та спрямований на неї як на об'єкт);
- *завдання спілкування* (мета, на досягнення якої в конкретних умовах спрямовані дії, що здійснюються в процесі спілкування);
- *продукти спілкування* (утворення матеріального і духовного характеру, що складаються у результаті спілкування).

- **Педагогічне спілкування, зокрема між вихователями і дітьми в ЗДО**, своїм предметом має будь-які явища і ситуації, що виникають у процесі пізнання дитиною навколишньої дійсності;
- скеровується пізнавальними потребами дітей (зокрема, характерними для дітей дошкільного віку потребами в нових враженнях, у визнанні та підтримці, в активній діяльності);
- крім комунікативного має й педагогічне завдання, пов'язане із засвоєнням дітьми того чи іншого соціокультурного досвіду, реалізується в певних педагогічних ситуаціях, і має на меті отримати як продукт спілкування нові знання, уміння і навички дітей, певні новоутворення у психічній діяльності та особистісній сфері, а також позитивні взаємини з партнерами по спілкуванню.

2. Основні стилі педагогічного спілкування. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у дошкільному закладі. Встановлення психологічного контакту між учасниками педагогічного процесу.

- Педагогічне спілкування є справжньою майстерністю і в різних педагогів воно проявляється по-різному. На основі стилю роботи і ставлення педагога до колективу **В. А. Кан-Калік виокремив такі стилі педагогічного спілкування:**
 - **стиль захопленості педагога спільною з дітьми творчою діяльністю**, що є вираженням позитивного ставлення до своєї справи, до педагогічної професії;
 - **стиль спілкування на основі дружнього ставлення**, що є основою і передумовою успішної взаємодії педагога з дітьми, але несе в собі небезпеку втрати субординації, що може згубно позначитися на педагогічній діяльності в цілому;
 - **стиль спілкування — дистанція**, що є проявом авторитарного стилю педагогічної діяльності, який, сприятливо позначаючись на зовнішніх показниках дисципліни, організованості дітей, може привести до їх особистісних негативних змін — конформізму, фрустрації, неадекватності самооцінки тощо;
 - **стилі спілкування залякування і загравання**, що свідчать про професійну невідповідність педагога.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в ЗДО та в початковій школі

- Слід пам'ятати, що в ЗДО та в початковій школі педагогічне спілкування має ґрунтуватися на **принципах суб'єкт-суб'єктної взаємодії** — використанні опосередкованого впливу конкретного дорослого для забезпечення саморозвитку дітей.
- Взаємодія, побудована на таких принципах, є партнерською і передбачає ставлення педагога до дитини, як до партнера, особистості, суб'єкта діяльності. Таке поняття взаємодії дорослого з дитиною перекликається з введенням у навчально-виховний процес шкіл та дошкільних закладів особистісно-орієнтованого підходу до розвитку дитини.

• **Міцність такої взаємодії залежить від встановлення психологічного контакту між її учасниками.**

• Психологічний контакт виникає в результаті досягнення спільності психічного стану людей завдяки їх взаєморозумінню, спільній зацікавленості і довірі одне до одного. В умовах психологічного контакту найбільш повно проявляються всі особистісні властивості суб'єктів взаємодії, а сам факт його встановлення приносить їм емоційне задоволення.

- **Зовнішніми проявами встановленого психологічного контакту є особливості поведінки суб'єктів взаємодії:** пози, жести, спрямування поглядів, мовлення, його інтонації, паузи тощо.
- **Внутрішніми механізмами контакту є** емоційне та інтелектуальне співпереживання. В основі емоційного співпереживання лежить психологічне явище «зараження», що полягає в несвідомій передачі психічного настрою від одного індивіда іншому.
- **Емоційне співпереживання** суб'єктів педагогічної взаємодії є одночасно і фоновим, і основним механізмом контакту. Воно зумовлюється насамперед особистісними особливостями взаємодіючих суб'єктів, значимістю мети взаємодії, ставленням сторін до необхідності взаємодії.
- В основі **інтелектуального співпереживання** лежить розумове сприяння, яке визначається залученістю суб'єктів взаємодії до спільної діяльності та спрямоване на виконання спільних розумових завдань. Механізм інтелектуального співпереживання та сприяння обумовлений спільністю інтелектуальної діяльності педагога і дітей.

• **Внутрішніми умовами встановлення психологічного контакту між педагогом і дітьми є:** безумовне сприйняття кожної дитини такою, якою вона є; щира повага до її особистості; емпатійність (здатність до розуміння емоційного стану дитини); терпимість до думок дитини, їх врахування у спільній діяльності; використання технік підтримки (підкріплення, схвалення дій дитини, техніка «бути поруч з дитиною»); створення «ситуації успіху» тощо.

Л. В. Путляєва зазначає, що стиль спілкування педагога повинен характеризуватися:

- **1) пильною увагою до пізнавальних процесів дітей** — найменший рух думки дітей вимагає негайної підтримки, схвалення, іноді просто знаку, що думка помічена;
- **2) наявністю емпатії** — уміння поставити себе на місце дитини, зрозуміти цілі, мотиви її діяльності, а значить, і її саму;
- **3) доброзичливістю, позицією зацікавленості в успіху дитини;**
- **4) рефлексією** — безперервним строгим аналізом своєї діяльності як педагога, що керує пізнавальною діяльністю дітей.

Внаслідок такого стилю спілкування з дітьми у них виникає довіра, свобода, розкутість, відсутність страху, радісне ставлення до педагога і пізнання в цілому, прагнення до доброзичливих взаємин в групі.

3.Смислові бар'єри у педагогічному спілкуванні та способи їх подолання. Ускладнення у педагогічному спілкуванні.

Найчастіше трапляються такі варіанти прояву смислових бар'єрів:

1. Різне тлумачення педагогом та дитиною змісту вимоги.

- Для подолання смислового бар'єру цього типу потрібно знати ставлення дитини до певного явища, намагатися перебудувати його.

2. Невмотивоване, нерациональне використання форми пред'явлення вимоги. Проявами цього є: іронічна, груба, принизлива форма пред'явлення вимоги; надто часте пред'явлення вимоги дитині, внаслідок чого вона втрачає свою спонукальну силу; непосильність вимоги, відсутність у дитини необхідних умов чи можливостей для її виконання; ігнорування контролю за виконанням вимоги; ситуативне (наприклад, залежить від настрою педагога) пред'явлення вимоги.

- Для уникнення такого бар'єру потрібно перебудувати способи пред'явлення вимог, змінити їхню форму, виголошувати тільки суттєві, сильні вимоги, не повторювати їх безкінечно і перевіряти їхнє виконання.

3. Особливе сприйняття педагогом конкретної дитини.

- Проявляється це в упередженому ставленні до дитини, в тому, що педагог може постійно негативно оцінювати її діяльність, засуджувати тільки її вчинок, а негативних вчинків інших дітей не помічати взагалі.

- **Найбільш типовими ефектами соціальної перцепції, які зустрічаються при сприйнятті педагогом дитини є такі:**
- - **ефект первинності** — діє при знайомстві з дитиною і полягає в тому, що перша інформація про дитину найбільш суттєва і здатна перекреслити будь-яку іншу інформацію, що отримана потім, у наявності раніше заданих установок, стереотипів, оцінок дитини, які можуть бути присутні задовго до того, як почалося спілкування;
- - **ефект новизни** — діє у процесі спілкування зі знайомою дитиною і полягає в тому, що остання найсвіжіша інформація про неї стає найбільш значущою;
- - **ефект ореолу** — первинне ставлення до якоїсь однієї якості особистості дитини узагальнюється на всю її особистість, а потім загальне враження про дитину переноситься на оцінку її окремих якостей (якщо загальне враження негативне, то воно автоматично переноситься навіть на позитивні сторони характеру чи поведінки);
- - **ефект проектування** — дитині підсвідомо приписують свої власні якості і емоційні стани;
- - **ефект поблажливості** — тенденція до занадто високого оцінювання позитивних характеристик дитини і незначної уваги до її негативних характеристик.

4. Особливості конфліктів між учасниками педагогічного процесу у дошкільному закладі. Роль зворотного зв'язку в спілкуванні.

- Складним моментом у педагогічному спілкуванні є **педагогічний конфлікт** — зіткнення протилежно спрямованих, несумісних тенденцій (потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних установок) у свідомості суб'єктів освітнього процесу, що супроводжується негативними емоційними переживаннями.
- В ЗДО та школі конфлікти часто виникають між педагогами, між педагогами та адміністрацією закладу, а також між педагогами та батьками дітей. Okремо виділяється така категорія конфліктів як конфлікти між дітьми в групі. Кожна з цих категорій конфліктів має свої форми прояву, причини виникнення і способи запобігання та подолання.

- Однак, іноді можуть виникати і **конфліктні ситуації між вихователем і дітьми**. Такі ситуації *тунтуються на виникненні смислових бар'єрів*, про які йшла мова вище, і *набувають форми не стільки конфліктів у широкому розумінні цього слова, скільки форми ускладнень у педагогічному спілкуванні*.
- Вони можуть бути простими, нетривалими (наприклад, хтось із дітей порушує дисципліну в групі, вихователь не знає, як вчинити і виникає напруження та роздратування, яке згодом зникає).
- Однак такі ускладнення можуть бути і складними, тривалими, повторюваними. Вони можуть бути зумовлені постійним порушенням дитиною поведінки, взаємною неприязню тощо.

5. Шляхи оптимізації педагогічного спілкування та взаємодії.

- Поширеними техніками продуктивного спілкування з дітьми, які доцільно використовувати вихователям у педагогічній роботі, є так зване **«активне слухання»** та використання **«Я-висловлювань»**. Такі техніки насамперед допомагають встановити з дитиною психологічний контакт і налагодити взаєморозуміння.
- Доволі часто причини труднощів у спілкуванні з дитиною приховані у сфері її почуттів. Коли дитина переживає сильні почуття, їй боляче, страшно, соромно, вона гнівається – перше, що необхідно зробити, це дати зрозуміти, що педагог її «чує і бачить», що він відчуває її стан. У цій ситуації доцільно використовувати **«активне слухання»**.

- **Активно слухати** – означає «повертати» дитині в розмові те, що вона сказала, при цьому відзначивши її почуття. Слід допомогти дитині поділитися почуттями, наважитися розповісти, що саме її хвилює.
- Наприклад, під час обіду дитина починає вередувати і відмовлятися від їжі, повторюючи при цьому, що вона не буде їсти цю кашу. В такій ситуації вихователю доцільно повторити почуте від дитини («Ти не хочеш їсти цю кашу, вона тобі не подобається»). Значно легше було б сказати: «Перестань вередувати, ця каша смачна!». Однак відповідь за способом активного слухання значно ефективніша, вона показує, що педагог розуміє внутрішню ситуацію дитини, готовий прийняти її.

- **Особливості та правила активного слухання:**

- - вислуховуючи дитину, обов'язково потрібно повернутися до неї обличчям, сісти поруч із нею;
- - не ставити дитині запитань, краще, щоб відповіді педагога звучали в стверджувальній формі;
- - доцільно «тримати паузу», дати можливість дитині розібратися у своїх переживаннях.

Користь від «активного слухання»:

- - зникає негативне переживання дитини, що підтверджує закономірність: якщо радість кимось розділяється, то вона подвоюється, а смуток зменшується вдвічі;
- - дитина, переконавшись, що педагог готовий слухати її, починає розповідати більше;
- - активне слухання дає можливість вихователю встановити дружні стосунки з дитиною;
- - дитина сама наближається до розв'язання своєї проблеми;
- - дитина починає вірити у свої можливості, підвищується її самооцінка.

